

Rašid Durić

**ESTETSKA, ETIČKA I STRUKTURNA SVOJSTVA
MUSLIMANSKIH EPSKIH PJESAMA OBJAVLJENIH U
BEHARU 1900.-1912.**

I

Epska pjesma duhovna je tvorevina koja se ne zaustavlja u lokalitetu prvog oblikovanja. Usmenom poetskom nužnošću, na kojoj je zasnovano njeno nastajanje i oblikovanje, epska pjesma prolazi kroz prostor širi od našeg, i vrijeme, trajnije i složenije od historijskog. Neodoljivom snagom usmenog trajanja, epska pjesma prelazi i spaja prostore, vrijeme i generacije, pronosirajući i spajajući nacionalna sa univerzalnim kulturnim vrijednostima. Takva strukturalna svojstva epske poetike možemo dokazivati komparacijom epova svjetske književnosti uopće, ili posebno sa muslimanskom epskom pjesmom. Naprimjer, odisejski motiv povratka muža iz višegodišnjeg sužanjstva na svadbu žene, razrađen je u nizu muslimanskih epskih pjesama, od kojih su neke objavljene u časopisu *Behar*. Migracija stanovništva povezana je sa migracijom epskih motiva i trajanjem epske pjesme. Muslimanska epika pratila je česta selenja stanovništva, naročito od 17. do početka 20. stoljeća. U jednom od zadnjih većih egzodusa u postaneksionom austrougarskom periodu, ova je pjesma, nošena kao blago duhovnog bića, iz krajiškog, preko bh. i sandžačkog prostora dospjela do Istanbula i Izmira, zaustavi se u dalekom Anadolui.¹ Tada epski život biješe još jedinstven sa realnim. Takvu simbiozu možemo pratiti kroz proces nastajanja i trajanja prvih zbirki, od kojih je među najstarijim zbirka Erlangenskog rukopisa, prvi zbornik južnoslavenske usmene lirike i epske pjesme, među kojima je pozamašan broj muslimanskih umotvorina. Komentirane epske migracije svojstvene su i muslimanskim epskim pjesmama objavljenim u časopisu *Behar*. Kroz sav period postojanja časopisa (izuzev u sedmom godištu) objavljivane su usmene umotvorine, među njima i epske pjesme. One su imale snažnu ideju, nacionalno-otreznjavalačku i prosvjetiteljsku zadaću i snagu. Epskom pjesmom duhovno je oblikovana čitateljska publika na maternjem jeziku,

1. O migracionom kretanju u južnoslavenskoj epici, posebno muslimanskoj, nošenoj od muhadžira iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka, opširnije vidi u: Matija Murko, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike, putovanja u godinama 1930.-1932.*, L knjiga, Djela JAZU, knj. 41, Zagreb, 1951.,30-52, posebno na 53. str. gdje Murko navodi da su muslimanske epske pjesme dospjele *čak do Bagdada*.

upućivanjem na višestoljetne starije korijene i kontinuitet bosanske, slavensko-islamske simbioze i samobitnosti. Ranije od muslimanskih epskih pjesama objavljenih u *Beharu* objavljene su samo četiri knjige ovih pjesama, čiji su sakupljači i redaktori bili poznati Herman i Marjanović. U vremenskoj komparaciji sa objavljivanjem prvih srpskih epskih pjesama, Vukovom *Pjesnaricom* 1814. muslimanska se epika obznjanjuje javnosti zakašnjenjem od jedne generacije.

Praktični, prosvjetarski i nacionalni osvještavački karakter časopisa *Behar* je vjerovatno utjecao da su u njemu objavljivane uglavnom kraće epske pjesme južnog hercegovačkog tipa, jednostavnog sižea. Uvažavajući navedeni praktični rezon, smatramo da je zastupljenost epike u jedanaest godišta *Behara* preskromno. Dodamo li kritičkoj ocjeni tadašnje postojanje žive epske pjesme ne samo širom BiH već i u njenom centru Sarajevu, objecka o marginalnoj ulozi epike u *Beharu* je opravdanija. Da su urednici imali više smisla i organizacionih sakupljačkih sposobnosti, u *Beharu* bismo našli bogatiju i strukturalno raznolikiju epsku pjesmu.² Ovako, iz *Behara* baštinitimo pregršt od svega desetak epskih pjesama, uglavnom južno-hercegovačkog tipa. Ipak, i one su dragocjene u proučavanju i u sagledavanju posebnih i zajedničkih estetskih i strukturalnih svojstava muslimanske epike. Neke od njih moguće je koristiti za komparativna samjeravanja sa srpskom i sa hrvatskom epikom. Sve epske pjesme objavljene u *Beharu* upućuju na južni hercegovački tip. Strukturne osobitosti tih pjesama posebno je izdvojila i djelomice obradila dr. Dženana Buturović u *Studiji o muslimanskim epskim pjesmama Hermanove zbirke*, Svjetlost, Sarajevo, 1976. Niz općih mjesta i epskih formula navodi na tezu da su pjesme objavljene u *Beharu* produkt jedne epske škole, jedne socijalne sredine, čak možda istog pjevača.³

2. Objavljivanje dužih epskih pjesama u nastavcima (započeta npr. pjesmama *Ženidba Nakić Husejina* i pjesmom *Sestra i brat u sužanjstvu*) nije nažalost imalo kontinuirani karakter. Više je objavljeno kraćih pjesama u jednom broju časopisa, rjeđe dužih pjesama u nastavcima.

3. Navodimo neka opća, ponavljajuća mjesta koja navode na tezu da su pjesme djelo jednog pjevača:

- izražavanje dramatičkog protoka vremena:

Dani su joj kao godinice,
a sahati kolik mjesecovi,
a dekike, dan i noćna crna...

- izražavanje kritike prema junaku koji je zapostavio isprošenu djevojku:

Ti zakupi zelenu livadu
ti zakupi, al je ne pokosi...

- ponavljanje provincijalizma: sebeka, sjerotica, srg...

- redovitom upotrebom broja devet u odmjeravanju broja godina provedenih u sužanjstvu, itd.

Kao i drugim, i u pjesmama objavljenim u *Beharu*, u bosanskom muslimanskom duhu oživljeni su atmosfera i ambijent južnoslavensko-orijentalnoga amalgama življenja, sa osobenom etikom viteštva. U komparaciji sa najpoznatijim, Hermanovim i Marjanovićevim zbirka muslimanske epike, pjesme objavljene u *Beharu* imaju svoje stilska i etička obilježja. Pečat pjevačeva stvaralačkog individualiteta prepoznatljiv je u sljedećim zajedničkim obilježjima:

- sažetost epskog pripovijedanja,
- jednosmjerno i pravolinijsko oblikovanje radnje,
- znatan udio islama u očuvanju muslimanske narodnosne tradicije: redovito uzdanje u Allaha, uzimanje abdesta neposredno pred ratnički okršaj itd.,
- najčešći motiv je ženidba sa preprekama junaku,
- snažan stilski upliv arabizama, turcizama i persijizama u maternji izraz, zbog čega je za razumijevanje i doživljavanje pjesama nužan preduvjet njihovo prethodno tumačenje,
- česta i presudna uloga djevojke u oblikovanju i u rasplitanju epskog sadržaja, njeno etičko i emocionalno prevladavanje nad muškarcem,
- likovi brane i zastupaju humane vrijednosti življenja,
- isticanje sjaja muslimanske tradicije življenja,
- pjevač se služi uglavnom ikavskim idiomom, katkad i ijekavizmi-
ma.

II

Sadržajna os tipične epske pjesme jest ratnički događaj ili sukob likova. Pjesme objavljene u *Beharu* znatno odudaraju od tipične agonálnosti. I u njima su sukobi neminovni, no nisu razrađeni već usputno zahvaćeni, a bez njih je epski događaj neizvediv. Stvaralac ovih epskih pjesama kao da šire poima etiku junaštva, dokazujući da se ona socijalno uspostavlja ne samo borbom i snagom već i snalažljivošću, pameću i dobrotom. Uz tolerantan odnos protivnika, muslimanske epske pjesme u *Beharu* su sačuvale sjećanje na minule, po narod bitne događaje i pojedince. Uz hercegovačke imenovane junake, u ovim su pjesmama opjevani i najčuveniji Džerzelez, potom braća Hrnjice, Tale Ličanin, Nuko bajraktar, i drugi. Kroz njihovu srčanost i odvažnost očuvana je ne samo uspomena već uzor i ideal kojemu valja težiti. Time su i ove epske pjesme vršile prvorazrednu nacionalnu, etičku i kulturnu misiju.

Kao i druge, i epske pjesme u *Beharu* imaju historijski okvir, no ne

u smislu konkretnih događaja, već onih koji su imali značenje za lokalitet nastajanja. Stoga su u njima najučestaliji motivi sužanjstva, uz molitve ženidbe sa preprekama. Motiv sužanjstva varijantno je inoviran u pjesma- ma baladičnog tona *Brat i sestra u sužnjstvu* i *Sužanj Ali-beže*. tipičnim in media res postupkom pjevač nas prvim prizorom suočava sa dramatičnim prizorom posljedica pljačkanja na osmansko-mletačkoj granici. Dojam trenutne dramatičnosti ostvaren je četverostrukim ponavljanjem aorista:

*Kad kauri Duvno porobiše
I Gabele malo zahvatiše
Džafer-bega dvore porobiše
I dvoje mu djece odvedoše
Mehmeda u svili povjena
Ismihanu od sedam godina.*

Da bi ispunio umjetničku spoznaju svijeta, pjesnik razvija početni motiv u vremenu, prostoru, likovima i njihovim postupcima. Stoga upotrebljava digresiju, unoseći u glavni tok zbivanja niz događanja koji odgađaju započeti tok radnje. Odgađanje pjesnik razvija ne tipičnim sukobima učesnika (kojih nema nakon citiranog prizora) već oblikovanjem sadržaja bezgranične ljubavi sestre Ismihane prema malešnom bratu, koji je iz kolijevke dospio u sužanjstvo. Nakon devet godina sužanjstva, njihova sudbina namjerava se riješiti razdvajanjem: udadbom Ismihane i dječakovim slanjem u *Nijemce*, preko mora. U životno presudnom trenutku, izrasta plemeniti lik sestriinske beskrajne ljubavi do samozaborava, s razlogom zabrinute za mogući tragični ishod bratove sudbine:

*Ciknu Isma kao zmija ljuta
Mehmede brate od matere
Ja sebeka ni malo ne žalim
Nego žalim tebe sjeroticu
Kako ćeš mi njemski govoriti?*

U trenucima neizvjesnosti, na epsku pozornicu dolazi banova kćer Ruža, koja će se sažaliti nad tužnom sudbinom vršnjaka. Ona će od majke izmoliti zajedničku šetnju, u toku koje će Ruža Ismu uputiti kako da pobjegne u svoj zavičaj. Ruža je sve učinila za njihovu slobodu. Konačan, baladičan završetak pjesme (susretom djece sa roditeljima), ne dojmjuje se tragično, iako majka od silne sreće umire.

Sužanj Ali-beže kao i komentirana pjesma ima isti, baladeskni tonus i dramatičan, na zbilji utemeljen pjesnički početak, prikazom nesigurnog življenja uz granicu. Tek oženjeni vojno "jednu je noću sa ljubom noćio", i već narednog dana, nakon ratnog okršaja, dospio u tamnicu, iz koje će

"procviliti za dvadeset godina". Iz ove sadržajne osi oblikovana je radnja o nesretnom junaku, kojoj se niti spajaju u cjelovito obrađen odisejski motiv vraćanja rasužnjenog (nakon višegodišnjeg ropstva) u dom na svadbu. Odisejski motiv oblikovan je na način da rasužnjeni dohodi na svadbu sina (koji ga, kao ni ostali svatovi, ne mogu prepoznati). Izvedba motiva protkana je detaljima muslimanske ženidbene tradicije, spontano utkanim u cjelovitu izvedbu pjesme. Draž pjesme nastaje u dostojanstvenom i nenametljivom držanju rasužnjenog Ali-bega u porodičnom gnijezdu. Svati, po drevnom običaju, odreda daruju nevoljnika, a nevjesta, nemajući pri sebi ništa prigodnije, daruje svoje "boščaluk haljine". Ali-beg boščaluk vraća, želeći da tim ukaže na njegovu zlu sudbinu pre dvadeset godina:

Evo tebi boščaluk haljina.

Ja nijesam ni svoj izderao!

Tu se niko sjetit ne mogaše...

Rasplet nema karakterističnu snagu odisejskog alegoričkog prepoznavanja, no Ali-begovoj pjesmi (uz "sićahnu tamburu") kojom želi otkriti identitet, ne može se poreći sugestivna snaga, na čijoj će psihološkoj osnovi sasvim neočekivano reagirati "robinja Kumrija", otkrivši negdašnjeg gospodara:

Sitno kuca jasno popijeva

Uza svaku žicu popijeva:

"Ne čudim se svome milom sinu,

Što me mlađan poznat ne mogaše

Nije mene ni očim vidio.

Nit se čudim vjerenici ljubi

Što me ona poznat ne mogaše

Nije sa mnom već noć prenoćila

Već se čudim ostarjeloj majci

Što me ona poznat ne mogaše

Kad me pozna dorat od mejdana."

Pjesma je ispjevana jedinstvenim misaono-emotivnim zamahom, a nizom detalja epske uvjerljivosti (u koje spada i motiv prepoznavanja gospodara Ali-bega od negdašnjeg mu konja dorata, u pravilu najodanijeg čovjekova prijatelja).

Epske pjesme u *Beharu* motivike ženidbe sa preprekama etički su uzor i način kojim mladići postaju ljudi. Iz ovog motivskog kruga originalnom obradom izdvaja se pjesma *Begemina i Mustaj-beg*, mostarskog lokaliteta i sižea. U objema pjesmama osobenim postupkom razrađen je motiv nadmetanja junaka radi zanosne ljepotice. U epskom svijetu to je

snažan poticaj viteškom nadmetanju, naročito bogato variran i etički razvijen u muslimanskoj epici, koja je razvila niz psiholoških i dekorativno-raskošnih svojstava feudalnog srednjovjekovnog poimanja viteštva.

Pjesma *Begemina i Mustaj-beg* originalno je oblikovala prepreku sreći djevojačkoj, no ne u liku kršćanskog protivnika (što je uobičajeno u muslimanskoj epici) već u liku istovjernika ale harambaše. Epska etika nalaže da u ovakvim slučajevima, pred odlučni sukob, momak upozna djevojku, da bi sebe uvjerio "ima li rašta glavu izgubiti". Susret momka i djevojke prelomni je moment njihova života. U pjesmi je originalno oblikovan: prvo u susretu majke Begeminine i momka, kojeg ona odvraća sa žrtveničkog puta. Osjećanjem gorčine mati rezonira da bi bilo bolje da joj je Begemina "slipa... nego što je odveć tako lipa". Psihološko pregnuće na žrtvu u Mustaj-begu će nastati tek neposrednim susretom sa ljepoticom Begeminom. U širi etički motiv zaštite djevojke "pod manom" (ovdje preprekom harambaše Ale) originalno je utkan ašik motiv neskrivene obostrane ljubavi. Ljubav svijet pokreće i njime vlada, i radi ljubavi život i smrt imaju smisao. Svoju ljubav Begemina otkriva poštivanjem junaka i osnovanim strahom zbog moguće njegove pogibije:

Beg Mustaj-beg živ ti bio majci

Stid je mene u te pogledati

A kamo li s tobom govoriti.

Ali - beže pravo da ti kažem:

Ja bi volila tvoja ljuba biti

Neg ičija na ovome svitu.

Al mi te je žao Mustaj-beže

Što š poginut od hajdučke ruke.

Pjesma je osobena i po jasnim obilježjima muslimanske kulture porodičnog življenja, npr. klanjanjem namaza, dočekivanjem musafira u posebnoj prostoriji, izrazima poštovanja muškarca i mladića od djevojke, itd.

Istog viteškosuparničkog osnova jest i pjesma *Ženidba Nakić Husejina*, s tim da je ovdje modeliran sukob nastao radi ljepotice, koju je isprosiso Ivan Senjanin, ne znajući da je ona "jauklija" Husejina Nakića. Otud oba junaka imaju jednako etičko pravo i obavezu da se izbore za svoju čast, i obraz djevojke. Etika motivirana u strukturi pjesme sadrži nekoliko osobenih epsko psiholoških rješenja:

- uzorno etičko držanje Nakića (čuvenog bajraktar junaka u drugim muslimansim pjesmama) koji bajrak smatra alemom svog i narodnog dostojanstva,

- izraz toplog gostoprinstva kršćana, prema nadmenom držanju muslimanskih svatova.

Pjesme objavljene u *Beharu* u kojim je siže građen na prevladavanju ženske nad muškom etikom i pameti, čine zaseban motivski krug. Njih je u *Beharu* najmanje objavljeno, a u komparaciji sa klasičnim pjesmama iz Hermanovih i Marjanovićevih zbirki, struktura kompozicije im je jednosmjerna i jednostavna. Djevojke u navedenim, klasičnim zbirkama muslimanske epike, preodjevene u mušku odjeću, ostvaruju podvige koje nisu u stanju muškarci učiniti. Sličan podvig obrađen je u pjesmi *Senjanin Ivan*, čiji efektan završetak pjesnički zgušnjava odvažnost i pamet izuzetne djevojke:

*Junak bila sina ti ubila
Mudra bila, kulu porobila
Milostiva sužnje ispustila.*

Od komentirane, zanimljivija je pjesma *Seka Šestokrilovića*, lirsko-epske forme, zasnovana na obrani djevojačkoj dostojanstva. Od klasične muslimanske epske pjesme motiva junak djevojke, ova pjesma preuzela je predijevanje u mušku odjeću, i oponašanje muškarca. Njena osobenost je u stvaranju zabavno-komičnog utiska. Doznajući od braće da se, nakon tri godine pod prstenom, a četiri pod ničahom nje odriče mladić joj Zuko Atlagić, sestra Šestokrilovića, preodjevena u muškarca, vješto oponaša "carskog kapidžiju". Ona će u Atlagiću izazvati takav zort, da će on biti doveden u niz komičnih situacija. Između ostalog, Zuko dvori "kapidžiju" uz večeru, potom cijelu noć presjedi uz upaljenu svijeću pored kreveta svoje djevojke. Pravedno ga kaznivši, djevojka se slavodobitno sklanja u kulu braće Šestokrilovića, ostavivši posramljenog, iznenađenog i etički neodgovornog Atlagića na sokaku, koji joj prekasno spazi pletenice ispod kalpaka. Ovakav epilog navodi na tezu da je stvaralac ove pjesme žena ili djevojka koja površno poznaje muslimansku porodičnu tradiciju (poistovjećivanjem zaruka i ničaha), i uveličava pravno-socijalnu ulogu "carskog kapidžije", tj. vratara na ulazu u grad ili kulu. Pjesma zavređuje komentar zbog komičnog utiska, što je rijetka estetska osobina epike uopće.

Vjerojatno najkraća pjesma, koja samo vanjskim oznakama - imenima poznatih junaka upućuje na epski predložak (objavljena u *Beharu*) jest *Đerzelez Alija i Kraljević Marko*, sa svega 67 stihova. Građena je dijalogom majke i sina, na motiv straha Marka Kraljevića, izazvanog zadivljujućom pojavom Alije Đerđelesa. Usljed straha, umjesto mogućeg sukoba pjesma završava emotivno motiviranim pobratimstvom dvojice poznatih junaka. Pjesma je rudimentaran iskaz tradicije pobratimstva, koja je

razrađena etička forma u muslimanskoj epici, i zauzima značajnu ulogu u strukturi ove epike. Osim toga, ova pjesma kratkom formom i etikom zbližavanja protivnika svjedoči prenošenje motiva iz hrišćanske u muslimansku epiku, i obratno.

Epska pjesma *Ferman iz kaurške zemlje* već od naslova (koji je epski razrađen na početku pjesme) dokazuje nepoznavanje uobičajenog procesa komunciranja. U ovoj, strukturno slabo oblikovanoj pjesmi vriedno je istaći samo nekoliko realističkih svojstava, i to u slici poraza bosansko-muslimanskih ratnika, i u materijalnom motivu, kao pretpostavci ostvarivanja junačkog podviga.

I pjesma *Kako je sagrađena Ferhadija* je rudimentarne epske strukture. Oblikovana je na konfrontaciji dviju vjera, idealizacijom milostive "turske vire", čiju je snagu pjevač utkao u vojnu pobjedu, u kojoj će biti zaslušan poznati i bogati kršćanski junak. Njegovim kasnijim otkupom bit će sagrađena ne samo džamija pobjednika Ferhad-paše Sokolovića, već i urbana Banja Luka. Pjesma je salba epska obrada historijski značajne vojničke pobjede Ferhad-paše Sokolović vid Kršćanskom vojskom u Sloveniji u zbilji rezultiranom značajnim materijalnim dobitkom (u koji svakako spada i otkup kršćanskog prvaka).

III

Svaka usmena tvorevina rezultat je umnog rada jednog čovjeka koji može biti vanredno darovit. U muslimanskoj epici takvih je poznato desetina, a među najvećim jesu Avdo Međedović, Mehmed Kolaković, Salko Vojniković, Bećir Islamović, Pašo Guta, Murat Kurtagić i drugi. Istinskih stvaralaca, naprijed navedenih, najmanje je. Više je prosječnih dobrih prenosilaca baštine, najviše loših improvizatora. Komparirajući komentirane epske pjesme u našem radu (a koje je objavio časopis *Behar*), i njihova pjevača sa ranije objavljenim pjesmama i pjevačima klasična Hermanova i Marjanovićeve zbornika i navedenih sandžačkih rapsoda, ocjenjujemo da je pjevač pjesama iz *Behara* relativno niskog epskog kvaliteta, između prosječnog i lošeg improvizatora.

U etapama života epske pjesme (u kojima razlikujemo faze od nastajanja i oblikovanja, preko gubljenja, propadanja i varijanata, do tipiziranja i bilježenja) ocjenjujemo da su epske pjesme iz *Behara* nastajale kontaminacijskim procesima spajanja, iz kojih su proizišli nesumnjivi procesi epske retardacije. Epski pjevači pjesama iz *Behara* su južnog, hercegovačkog izvora. Oni su se samo inspirirali bogatim bh. epskim vrelima, njenom zaokruženom motivikom, razvijenom versifikacijom i složenom

epskom strukturom (dvostrukom, čak i trostrukom radnjom u istoj pjesmi). Od visoko razvijenog stupnja književno-usmene kulture, sa desetinom likova u jednom epskom tekstu-pjesmom u pjesmi, pjesme objavljene u *Beharu* od svega toga su malo šta zadržale.

Pjevači pjesama objavljenih u *Beharu* nisu bili umno volumeniozni da nastave, čak ni da oponašaju visoki dostignuti kompozicijski i stilski stupanj, u znanstvenim svjetskim relacijama, čuvene muslimanske epske pjesme, koja je u svojem najrazvijenijem stadiju dospjela do epa i epopeje, postavši time kompozicijski kuriozum i homerski izazov.

Pjevači epskih pjesama iz *Behara* lokalnog su obilježja stila i kompozicije. Od desetak pjesama samo je u nekolicini na momente progovorilo istinsko stvaralačko nadahnuće. Ipak, pjevačima pjesama iz *Behara* ne može se poreći mjestimična jezgrovitost oblikovanja epskog sadržaja, zatim bogata zapažanja socijalnog i običajnog života Muslimana iako katkad površno, čak i pogrešno prikazana), sočnost lokalnog južnohercegovačkog kolorita, te mjestimična dramaturška svojstva epskih scena. Lingvistički aspekt epskih pjesama objavljenih u *Beharu* zavređuje posebna istraživanja, od orijentalizama (koji oblikuju osoben bosansko-islamski ugođaj tekstu), zatim iznalaženje i komentar stilematičkih svojstava provincijalizama i neizvršenog jotovanja, svojstvenog za širi prostor bosansko-muslimanskih govora.

Esthetic, Ethical and Structural Features of Moslem Epic Songs in *Behar* 1900-1912

Every oral creation has been the result of a cognitive labor by a single human being that can be extremely talented. There have been tens of them in the Moslem epics. The greatest among them have been: Avdo Međedović, Mehmed Kolaković, Salko Vojniković, Bećir Islamović, Pašo Guta, Murat Kurtović and the others. Among the names aforementioned there have been the minimal number of those who were true authors. There have been more of them who could be described as average in the way they transmitted the epic heritage. Most of them were poor improvisers. When comparing the epic poems commented upon in our paper (and that had been published in the *Behar* journal), and their chanting with the poems that had been previously published in the classical collections by Hörmann and Marjanović, as well as the mentioned Sanjak Schedules, it is our judgment that the singer of the songs in the *Behar* journal was of a relatively low quality, somewhere between an average and bad improviser. In the

epic song's stages (where one can distinguish certain stages from a very act of creation and shaping, through a process of losing, declining and their variants, to the stage of grouping them under typical labels, and, finally, to their recording), it is our judgment that the songs from the *Behar* have emerged in the contamination processes of linking each other. The definite process of epic retardation followed. The epic singers of songs from the *Behar* came from the southern source, from Herzegovina. The abundant Bosnian and Herzegovinian epic sources, their encompassing motives, developed versification and the complex epic structure (a double and even triple action in the same song) have just inspired them. The poems published in the *Behar* retained little from the highly developed level of oral literary culture, and with the tens of characters contained in the single epic text. The singers of songs published in the *Behar* did not have enough cognitive potentials to continue, and let alone imitate, the highly achieved level of the Moslem epic song in terms of style and composition. That song had reached the heights of epic having become a curious feature in composition and the Homeric challenge. It displayed the local style and composition. Out of ten songs, only the few of them succeeded to reach the true creative inspiration. Nevertheless, the *Behar* epic songs' singers cannot be denied a personal succinctness in shaping the epic contents, the rich observations of Moslem social and customary life, although at places it appeared as superficial and even shown incorrectly, a succulence of local South Herzegovinian color, and, at places, some dramatic qualities of epic scenes. The linguistics aspect of the epic songs published in the *Behar* is worth a further research. One can find in them many orientalisms, a commentary of stylistic features of provincialisms and the unfinished process of jotovanje (palatalization), that had been characteristic for the wider area of Bosnian and Herzegovinian speeches.